

Visszaemlékezéseim

Tanulmányaimat, mint a Pázmáneum növendéke, Bécsben, 1938. július közepén fejeztem be. Az 1938-as év nevezetes volt számomra: két szigorlatot tettem le és elfogadták disszertációm. Érdekes és emlékezetes marad 1938. március 13-a; "Anschluss". Már előző napokban érezhető volt a feszültség minden síkon. Az előadások vontatottan haladtak; sem a professzorok, sem a hallgatók nem követték teljes figyelemmel a tárgyakat. Március 12-én megszűnt az előadás; a városban szokatlan nagy volt a tömeg, sokféle katonaság és rendőrsereg. A hangulat nyomott volt. Reggelre bent voltak az SS-isták, mégpedig Grazból érkezve, vagyis árulás révén. Március 13-án aztán a rádión keresztül adásban értesültünk a német csapatok bevonulásáról. Schuschnigget letartóztatták; egyetemünkön szünetelt a tanítás, s már a déli órákban sokfelé a német zászlót láttuk. Miután valamennyien külföldiek voltunk a Pázmáneumban, ránk is vonatkozott az azonnali távozásra felszólító germán rendelkezés, mely szerint 48 órán belül el kell hagynunk az országot. Vicerektorunk, dr. Magyary Gyula megrázó szavakkal méltatta a letartóztatott kancellárt, s megszervezte aznapi elutazásunkat. Március 14-én a déli órákban értük el a határt, azaz jutottunk a határ közelébe. Nyílt pályán állították meg vonatunkat s néhány SS-ista fiatal legény állig fegyverben vizsgálta felül az útleveleket és csomagjainkat. Pénz és értékpapírok, meg ékszerek után kutattak. Szegény teológusoknál amúgy sem sok a pénz, hát még most, mikor kapkodva, hónap közepén kellett útra kelni. Jó másfél órai kutatgatás után bocsátottak útra ismét minket, s így értük el a magyar határt. Greguss Pistával kettőnknek jugó útlevelünk volt, s ez váratlan akadályt jelentett: a magyarok ugyanis éjfélkor lezárták a határt a külföldiek számára. A segítséget váratlan fordulatnak köszönhettem: Hegyeshalomnál a határon véletlenül tartózkodott egy tábori pap, akit az egyik pazmanista megismert. Névrokonom volt! Amikor a Géczy-nevet hallotta, mindjárt kijárta, hogy útlevelünkben utódátumozva, március 12-ét ütötték, s így jutottunk tovább.

Persze egy napi „veszteséget” jelentett ez, mert jugó útleveleire csak 48 órányi átutazó vízumot kaptunk.

Csaknem öthetes kényszerszünet után értünk ismét vissza Bécsbe. Nagy változások vártak minket. Dékánunkat, Holstein professzort letartóztatták és Dachaubá vitték. Megbízott dékánnak az öreg Zaesztbauer lett; a tanárok karemeléssel üdvözöltek minket órakezdetnél, de sokan ezt úgy végezték, hogy becsmérlő legyintésnek látszott. Disszertációm már az államilag kinevezett rektor fogadta el, s második szigorlatomat is már a germán irányítású időben tettem le. Azonnal bevezették az egyetemen a német szemeszterrendszert, de már ez minket nem érintett, mert tanulmányaink végén álltunk. Az abszolutóriumot július közepén vettem át, s csak a harmadik szigorlatra kellett még visszautaznom. Addig azonban más események zajlottak a világban; a Felvidék visszatérése Magyarországhoz. A tárgyalások és az általános feszültségek légkörében utaztam vissza 1938. november 5-én az utolsó szigorlatra. Esztergomnál akkor vonult át Csehszlovákiába a magyar hadsereg; s Bécsben még ülésezett az olasz-cseh-magyar-német bizottság. Közben a németek mindjobban berendezkedtek Bécsben. Novemberi felutazásom alkalmával magammal vittem a diakónussá szentelésem érdekében az „elbocsátót”. A szentelést november második vasárnapjára tűzte ki Innitzer kardinális. Előző nap hatalmas tüntetés zajlott, az érseki palota előtt, Innitzer kardinális ellen. A rendőrség nem lépett közbe, amikor a tömeg – mely igen vegyes összetételű volt – betörte az érseki palota ajtaját s ott rombolni kezdett. Másnap reggel, amikor dr. Magyary vicerektor úr vezetésével felmentem a kardinális magánképnájába, mindenfelé az előző esti rombolást láttuk. Egyetlen ép székem nem lehetett találni!

Az ordinációt Innitzer kardinális egy rozoga zsámolyon végezte. Megrendítő volt, ahogyan Innitzer kardinális a szentleckében olvasta: „non est nobis colluctatio adversus carnem et spiritium, sed adversus potestates...”

Utolsó szigorlatom után már nem várhattam meg doktorrá avatásomat, mert már a zsebemben volt katonai behívóm, Szarajevóba. Az átmenet Bécs és Szarajevó között leírhatatlan. Bántó, sértő és megalázó volt ott számomra minden. Nehezen viseltem el azt a fél évet, habár, tárgyilagosan véve, viszonylag nem panaszkodhattam. Megbecsüléssel gondolok vissza Čičković kapitányra, aki udvarias viselkedésével és megértéssel kezelte.

Pappá szentelésem Szajánban volt. Ujčič érsek úr előzetesen megállapított bérmaútját nem szakította meg, hanem a szajáni bérálás napján végezte el. Greguss Pistával együtt esdekeltük magunkra az Úr igáját. Msgr. Herresbacher Dénes volt nemes lelkű házigazdánk. Csak mint anekdotát említem, hogy Ujčič érsek úrnak aggályai támadtak a szertartás egyik részét illetőleg, s mindkettőnkét újból ordinált.

1939. július 15-én kaptam meg titkári kinevezésemet. Istenben boldogult Gerőffy kancellár utasítására állottam be az egyházmegyei iroda életébe.

1939. szeptember 2-án zajlott le a káplánvizsgák napja. Délután a legjobb hangulatban szórakoztunk, amikor a rádióban közvetített zene megszakadt, s bejelentette a szpíker, hogy Németország megindította seregeit Lengyelország ellen! Kitért a második világháború!

Ennek közvetlen hatását még nem éreztük; mégis világos volt hogy Európát s persze a világot, sehohly sem fogja a csapás elkerülni.

Mindenfelé kezdték kiépíteni a jugó védőrendszert. A „Karađorđe”-vonalat sokfelé láttam. Senki sem vette ezt komolyan, hiszen a Maginot-vonal sem jelentett akadályt a németek számára. Széltében járt is a tréfás kérdés: „Mennyi ideig tartott a lengyel védőfal áttörése?” – Válasz: két hétig! Mennyi ideig a franciáké? Válasz: két hónapig. S mennyi ideig fog tartani a „Karađorđe”-vonal? – Válasz: 6 hónapig! – ugyanis ha a germánok ezt meglátják öt és fél hónapig fognak hahotázni, s 15 nap alatt az egész országot azután megszállják. Így is történt. Semmiféle ellenállásra nem találtak! A korrupt jugó állam összeomlott, alig két hét alatt.

Amikor a végzetes Teleky-öngyilkosság feletti megrendülés még alig ült el, s amikor 1941 virágvasárnapján a német stukák összebombázták Belgrádot, mindenki tudta, hogy a háború minket is elérte. A rádió téves híradást közölt, hogy a pápai követ és a belgrádi érsek ugyanabban az óvópincében életüket veszítették. Nagyhét szerdáján, igen körülményes utazás után, lejutottam Ujčič érsek úr házáig. Hát igazán nem sok hiány-

zott a hír igaz voltából. A palota melletti hatalmas, háromemeletes házát érte telitalálat, s így a veszély valóban nagy volt. A nuncius még húsvét előtt Rómába utazott, s nem jött vissza, Ujčič érsek pedig a főpapok közül egyedül maradt. Néhány horvát papja, így Petlič is, sietve elhagyta Belgrádot.

Idehaza, városunkban, roppant nagy volt a feszültség és várakozás. A magyarok várták a magyar hadsereget, a németek az SS-istákat. Nagypénteken, éppen a szertartások idején, hangzott el a budapesti rádióban Horthy kiáltványa, mely az ezeréves határokig való nyomulást tűzte ki a hadsereg feladatául. Nagyszombaton a temesvári rádióállomás azt a koholt hírt adta le, mely szerint Becskereken a Német utcai germánokat öldösik és házaikat gyújtogatják. Ez pedig csak ürügyként szolgált arra, hogy a hosszú éveken át Németországban kiképzett „Erneuer”-ek behívják az akkor már Romániában lebzselő SS-kötelékeket, — ezek aztán húsvéthétfőn a késő esti órákban, hatalmas tömegben megszállták a várost. Semmiféle ellenállással nem találkoztak, hiszen a jugó hadsereg osztagai jóval ezt megelőzően, kb. 12 nappal előbb, csendes esti időben, vert hadseregként kivonultak a városból! (Ennek véletlenül voltam a tanúja, mert késő estig, 9 óráig volt hittanórám az inasiskolában, s hazamenet láttam a dicstelen hadat elvonulni.)

Húsvét harmadnapján reggel 8-kor láttuk a megszálló SS-sereg igazi ábrázatát. A főtéren „szórakozott” ez a sereg! A Vojvodina szálló tulajdonosának púpos, nyomorék fiát, Kohn Harryt, hajszolták le-föl a főtéren, ócska lapáttal és seprűvel, a kezével a lópiszkot gyűjtették vele össze. Nem maradt el a szennyes, röhögő tömeg sem. A germánok igen büszkék voltak az elért eredményre!

Az ezután következő napok szennyes időhalmazzá alakultak, amelyben a legdurvább és legembertelenebb események zajlottak. A zsidók összegyűjtése, alias módon történő bánásmód velük, a jól bevált módszerek alkalmazása rajtuk, naponta új borzalmakkal szolgáltak. Az agyonhajszolt zsidókat „váltságdíj” összegyűjtésére üzték! Persze, sohasem volt elég az összegyűjtött pénz és arany mennyiség! Többfelé voltak zsidó gyűjtőtáborok, de a leghírhedtebb a melencei út végén levő kaszárnya volt. Édesapám jóbarátja, szegény Karucska? Ármint is odazárták. Csak egyszer láttuk még; félve jött be az utcáról, piszkosan, a sárga csillaggal a ruháján. Apámmal sírtak, ölelgették egymást. Eltűnt, soha többé nem látták. A nyár folyamán egyik nap elvitték a zsidókat. Vánszorogva vitték szegényes hol-

mijukat; sokan tántorogtak a kimerültségtől, s csomagjaikat letették a földre; a hajóállomásnál találkoztam egy ilyen csoporttal. Ismerőst nem találtam közöttük, habár az is lehet, hogy sok volt az ismerős köztük, de az ápolatlan külső és leromlott test uniformizálta őket. Az elhaladó, nézgelődő polgárokat sietve eltanácsolták az éber pribékek. Később, kb. 10-15 nap után az a hír járta, hogy Jabukán és Belgrádban kivégezték a legtöbbjüket. – Csak néhány zsidóról hallottunk, hogy sikerült megszökniük Magyarországra, ahol viszonylagos türelmi politikát folytattak velük. Később 1944-ben, Kemenes Jánossal találkoztam Szegeden. Rossz ruházatban volt, sárga csillaggal a karján. Jól esett neki, hogy be mentem vele az egyik szegedi vendéglőbe, nyíltan, s együtt reggeliztünk.

Az egyházmegyei irodában sok volt a munkám. Gerőffy igazgató nem hiába kapta meg a „vaskancellár” nevet. Pontos munkát kívánt, s mindent idejében kívánt elintézni. Megvallom, kissé aggódva készültem a titkári feladatok végzésére, éppen a Gerőffy igazgatóról hallottak miatt. Mégis hamar meggyőződtem arról, mennyire igazságos és megértő főnök volt. Meghitt, jó viszony volt köztünk. Csak az zavart meg, milyen egészségtelen a viszony közte és Kovács prelátus között. Ennek oka legtöbbször Kovács István volt. Sohasem volt őszinte senkivel, s így Gerőffynek pontosan az ellentéte volt. Visszaemlékezem, hogy Kovács vicarius generális (általános helynök) csaknem minden alkalommal, mikor iratok aláírása végett mentem át hozzá a plébániára, hosszú ideig megvárakoztatott, vagy pedig üres beszélgetéssel visszatartott. Ilyen alkalmak után – ami csaknem mindig napirenden volt – Gerőffy nagyon haragos volt. Különben hamar megláttam, Kovács prelátust senki sem becsülte, senki sem vette komolyan.

A konzisztoriális üléseken sokat elnökölt Ujčić érsek úr. Számomra mindig élményt jelentett nagyszerű latin tudása. Könnyedén beszélt bármilyen tárgyról latinul. Teológiai tudása igen széleskörű volt, s különösen értette az egyházjogot, habár valamikor morálist (erkölcsstan) adott elő.

1941 korai nyarán történt; egyik délután nagy lőtást-futást láttam az adminisztrátúra folyosóján. Jankó Antal sietve csomagolta holmiját, rokonával, egy ugyancsak Jankó nevezetű kertésszel. Két nappal később, insalutato hospite (a vendéglátó gazda köszöntése nélkül) eltűnt. Ősszel, Ujčić érsek úr bizalmasan közölte velem, miszerint Jankó azt írta neki, hogy névtelenül fenyegető leveleket kapott, s ő engem nevezett meg ezek szerzőjeként. Mindig sötét alak volt ez a Jankó, de eny-

nyi komizságot nem mertem volna feltételezni róla mégsem. Az érsek úr, persze, nem hitte el ezt, de benem sokáig megmaradt ennek a rossz emléke. Később, véletlen párbeszédben, már 1946-ban, említést tettem Benkovicsnének erről, mire legnagyobb megrökönyödésemre nyugodtan azt mondotta ez az asszony, hogy ő írta a leveleket Jankónak azért, mert a gimnázium diplomában, a diákmise végén, amikor a magyar himnuszot játsszák orgonán, — Jankó izgett-mozgott-csozogott! Amikor még ezeket a sorokat írom, Benkovicsné még él!!

Jankó különben a rossz szelleme volt az adminisztrátúrának. Gimnáziumi hitoktató volt. Nekem is volt hittanárom. Soha semmit sem tanultam tőle. A csillagászati „bölcsekedései” töltötték ki a hittanórákat. Mint titkár aztán láttam, nem is tud ez az ember semmit. Csak mint szláv nacionalista jutott be az aulába – még Rodić érsek alatt —, talán azzal a megbízatással, hogy állandóan ügyeljen a szláv szellem védelmére? Mindenesetre velem közölte a bánási útlevélosztály főnöke 1936-ban Újvidéken (amikor útlevélkiváltási nehézségeim voltak), hogy az adminisztrátúrától jött valakitől a bizalmas jelentés, hogy én Bécsben irredenta intézetben élek! Ha akkoriban sem „segít” az öreg Czika Laci bácsi, gyógyszerész, a maga jól bevált „baksis”-módszerével, sohasem kaptam volna meg útlevelemet. Csak Jankó volt – a nebich (jiddis: sajnálatra méltó)!

1947-ben, vagy 1948-ban jött a hír, hogy Jankót nagyon megverték az oroszok Pozsega vidékén. Jellemző, hogy Ujčić érsek is mennyire „értékelte” Jankót, azt mondta erre a hírre: „Megtették az oroszok azt, amit Ő – Jankó főnöke –, nem tehetett meg!”

A magyarok sietve kezdték megszervezni az iskolaügyet. Juhász Ferenc, a Torontál újságírója volt ennek a megszervezője és egészen a háború végéig vezetője. Az első összejövetelen részt vett: dr. Könczöl József, aki a kereskedelmi iskola igazgatója lett; Kozma Gyula tanár, aki a gimnáziumi igazgatóságot vállalta el; Liska József, polgári iskolai tanár, a polgári igazgatója; Csauer Mária, okleveles tanárnő; Pfeiffer Károly, rajztanár, Bozsják Zsárkó, a könyvtel és kereskedelmi számtan tanára; Kovalik Dragutin, gimnáziumi tanár, matematikus és néhány hölgy, akik kézimunkát, stb. tárgyak tanítását vállalták a polgári iskolában. A testnevelést Krisztián Jenő, tornatanár és leánya, Krisztián Margit vállalták az összes iskolában. Az ének- és zeneoktatást Láng Imre, becskerekéi karnagy vállalta. Később csatlakoztak még: Csepcsányi István evangélikus lelkész, aki a francia nyelvoktatást vezette; s 1942-ben dr.

Tomka református lelkész, ugyancsak francia oktatást vállalva. A hitoktatást vállaltam minden osztályban, ami persze borzasztó lekötöttséget jelentett, hiszen az alsó „átképző” kurzus, mely 1941 május elejétől kb. július végéig tartott, napi 6 órát jelentett. Ez persze az irodai munkám terhére ment. Geröffy azonban nem panaszkodott emiatt, s türelmes volt a munkámmal, amit persze csak esti órákban végezhettem. Ősztől kezdve megoszlott ez a hitoktatási munkaköröm, mert érsek urunk kinevezte hittanárnak Jung Józsefet. Ha valakiről szépet és jót írhatok papi életem során szerzett tapasztalataim alapján, akkor Jung József ez a személy. Mindig nemesen gondolkozott, melegszívű, remek humorérzékű, őszinte paptárs volt. A diákok sokkal jobban szerették, mint engem. Ezt meg is érdemelte. Mindenki-vel együttértett, mindig segítséget nyújtani kész ember volt. A hitoktatáson kívül a volt Messinger-intézetben létesült Szent Imre Kollégiumban vállalta a prefektusi állást, s ezt két éven át töltötte be, törökbecsei plébános-sá történt kinevezéséig. A gimnázium IV. osztályában magyar nyelvet is tanított.

1941-ben tűnt fel Becskereken Römer Béla. Mint görögkatolikus pap kapott megbízatást, hogy a kleki (jankahídi) görögkatolikusokat ellássa. Miután ezekből már alig maradt meg két-három család, átvette Szentmihály pasztorációját is. Sokgyermekes család-apa volt, akinek emiatt anyagi gondjai voltak. Nemsokára behúzódott a városba, s tanárnak szegődött be a kereskedelmihez. Vállalt mindent, anyagi gondjai miatt. Városunkban az öreg Czikajló gyógyszerész volt görögkatolikus és egy mérnök Nikolics néven. Ezek lelkipásztorkodását „megszervezte”, s vasárnapokon misézett is néha. Römer beiratkozott a kolozsvári civil fakultásra, hogy doktoráljon kánonjogból. Az a körülmény nem aggasztotta, hogy a magyar püspöki kar a 30-as években, sub poena suspensionis (a felfüggesztés terhe alatt) tiltotta a papoknak a civil kánonjogi tanulmányokat. Azért tiltotta ezt a magyar püspöki kar, mert csak két szemesztert kellett lehallgatni, és egy szigorlattal, s disszertációval lehetett megszerezni a doktorátust, s ezzel lekicsinyelték sokan a papok közül a római kánondoktorokat is. Römer kétszer-háromszor járt Kolozsvárra, s 1944 nyarán visszatért kánonjogi doktorként.

Miután a krizseváci görögkatolikus Ordináriussal minden kapcsolata megszűnt Römernek, a háború következtében, a krizseváci Ordinárius kinevezte „arhi-jerejski namesnik”-nek. Römer erre az 1943 és 1944 években megjárta a vicrius generalist (általános helynököt), mindaddig, amíg Ujčić érsek úr hivatalosan

nem kérdezte meg a krizseváci Ordináriust e munus természetéről. A válasz így hangzott: annyi, mint a római katolikusoknál az esperesség. Römer 1944 őszéig volt hűséges fia az Egyháznak. Amikor a rezsim megváltozott, hamar átnyergelt: a kereskedelmi iskola megbízott igazgatója lett, s kezdett kerülni minket. Később, 1948-ban (?), Zággrábba ment, civil előadó tanárnak s most is ott él. A jelenlegi görögkatolikus püspök, dr. Szegedi rövid jellemzést adott Rómerről: semmi haszna sincs az Egyháznak belőle.

A gimnáziumban a keresztény szellem érvényesült. Csaknem teljesen a magyarországi hivatalos tanterv szerint folyt minden tárgynál az oktatás. Tanárihiány következtében vállaltam több osztályban a latin nyelv oktatását. Mai fejjel s az akkor szerzett tapasztalataim után ezt nem tenném. Nem ajánlom soha annak a papnak, aki hitoktatója az iskolának, hogy bármilyen más tárgyat is tanítson.

A latin nyelv egyike a legkellemetlenebb és legnépszerűtlenebb tárgyaknak az iskolában, s ez volt azokban az években különösen, hiszen főtantárgyat képezett az oktatásban. A pontosság, amelyet a tárgy megkívánt, magával hozta a diákok idegenkedését, sőt kifejezett haragját a tanárral, azaz velem szemben. Még most is találkozom volt diákjaimmal, akik terhemre írják „szigorúságomat”. Pedig csak pontosságot és lelkiismeretes munkát kívántam. Maga az előadási anyag nem jelentett számomra különösebb gondot, hiszen Bécsben igen sok tárgyat tanultam latinul.

1942-ben, általános meglepetésre, Magyarországról, főleg Budapestről, tanárcsoport érkezett, dr. Vörös István vezetésével, aki valamennyi iskola főigazgatója lett. A város felfigyelt az érkezett tanárookra és tanárnőkre. Igen sokfelé hívták őket vendégségbe, zsúrokra, szórakozásra. Sajnos nem váltották be valamennyien a hozzájuk fűzött reményeket. Különösen romboló hatással volt maga a főigazgató, dr. Vörös István. Csaknem állandóan ittas volt, s minden diák nyíltan beszélt arról a bántó módon nyilvános „intim” viszonyról, ami közte és Níveri tanárnő közt folyt. A Szent Imre Kollégium bennlakó diákjai fültanúi voltak intim találkozósaiknak. Nevetséges figurája volt a Pestről jött tanároknak dr. Kunkuti is, aki ugyan matematikai zseniként szerepelt (a 8. gimnázium tananyagát állítólag három év alatt végezte!), akinek azonban teljesen hiányzott a gyermekszobája. Elképesztő módon neveletlen és tapintatlan volt. Minden csinosabb diáklánynak hevesen udvarolt, s így karikatúrja lett önmagának. A tanárok között kimagaslott nemes viselkedésével, rajongó

nemzeti érzésével és pedagógiai készségével dr. Kurdics József, aki főleg az alsóbb osztályokban tanította a magyar nyelvet. A diákokra tartós, értékes hatással volt.

A diákok kedvence lett hamar Kamarás István, testnevelési tanár. Előző év nyarán hirtelen halállal távozott Christián Jenő, ismert becskerei tornatanár, s helyébe jött Kamarás István. Sokat segített nekünk, hittanároknak. A diákokat fegyelmezett viselkedésre nevelte, a vasárnapi szentmisékre az összes gyereket rendezett csoportokban meneteltette a templomba, s ott az egész diáksereggel együtt énekelt, vezette az éneket, s rendben tartotta az ifjúságot. Kamarás tanította meg a tehetséges fiúkat-leányokat a kosárlabda-sportra. Az ő nevéhez fűződik sok, később országos bajnokságban a legjobb eredményeket elért diáknak a kiképzése. Csak kettőt említek: Lóczyt és Englert, akik többszörös országos bajnokcsapattagok voltak.

A tanárnők közül korrekt viselkedésű és remek szakképzettséggel rendelkező volt dr. Hardy Laura, aki latin és francia nyelvet tanított. A diákok tisztelték és komolyan vették. Határozott tanárnő volt, néha szinte örömesteri fellépéssel, de mindig imponált.

A három iskola (polgári, kereskedelmi és főgimnázium) a fegyelem és a magyaros szellem jegyében fejlődött. Anélkül, hogy más nemzetségbeli sértett volna bárki is, egészséges magyar és keresztény módon alakultak a gyerekek. Igen sok előadást rendeztek az iskolában és a színházban is, ahol a komoly munka eredményét igazolták. A legjobb sikerek között emlegették a 60 tagból álló gyermekkórust, amelyet Láng Imre ének- és zenetanár, egyházmegyei karnagy oktatott és nevelt. A Rákóczi-induló remek előadása még annyi év után is friss emlékként él bennem.

A német és szerb gimnázium növendékeivel csaknem teljesen hiányzott minden kapcsolat. A szerbek magukba zárt kört képeztek, s nem melegedtek össze sem a németekkel – akik pedig sok előnybe részesítették őket –, sem a magyarokkal. A német ifjúság teljesen a germán hatás alatt állott. Szegény Altmayer Oszkár, aki hivatalosan a német gimnázium hittanára volt, - nem egyszer panasolta, milyen sértő és elutasító, gunyoros volt vele szemben a gimnáziumi ifjúság. Pedig Altmayer Oszkár németisége ellen nem lehetett kifogás.

A német és a magyar lakosság, s így a tanulóiifjúság közötti ellentét érezhető volt minden síkon. A németek mindenben anyagi előnyt élveztek. A várandós anyák és fiatal anyák sok segínyt kaptak – ha németek

voltak, viszont semmiféle segélyben nem részesültek a magyar és szerb anyák. Amikor már mindenfelé kopogott – utcákon és iskolákban – a facipő, a németek kifogástalan bőrcipőkben jártak. A háborúval járó sokfajta élelmiszerjegy közül a leggyatrabbakat a magyarok kapták. Az első iskolai évben, télidőben, egyetlen kilogramm tüzelőt sem utaltak ki nekünk, magyaroknak, miközben a német iskolában szünet nélkül, vastag füstfelhő jelezte a rendes fűtést.

Az ellentét a magyar és a német lakosság és az iskolák között a robbanásig feszült 1944 tavaszán. Szent József napján reggel 5-kor értem jött két becskerei német, Hippo-egyenruhában, s távozásra szólítottak fel. Bekísértek a Messiger-intézetben levő magyar főgimnáziumba. Lassan gyülekeztek a magyarok, s kb. 8-ra minden nevezetesebb magyart beszállítottak a gimnáziumba, a tantermekben helyezve el őket. Egymással nem volt szabad beszélnünk, s egyikünk sem sejtette, mi lehet az egész dolognak a célja. Végre délután kettőkor közölték velünk, hogy hazamehetünk, mert Magyarországon Szálasiék „sikerrel” vették át a hatalmat. Mindannyian éreztük a helyzet súlyosságát. Rákövetkező vasárnap a német ifjak közül igen sokan kört képezve álltak a plébániatemplom előtt, és várták a sorokban felvonuló magyar diákokat. Amikor diákjaink a lépcsőkön felfelé mentek, kezdték a templomba vonulókát ütlegelni a német diákok. Csakis a diákjainkat kísérő tanáraink lélekjelenléte fékezte meg diákjainkat, s nem került sor komoly leszámolásra. Így is jóegyhány diáknak fejről verték le a Bocskay-sapkát, s ütötték meg azok viselőit. Állandó izgalomban teltek az iskolai év hátralevő hónapjai, de súlyosabb összecsapásra nem került sor. Valamennyien éreztük, hogy robbanásig feszült mindenfelé a légkör.

A háború (illetve a megszállás) elején, 1941 őszén, hirtelen támadt ötlettel, beiratkoztam a pécsi fakultásra. Czikkajló Sándor, aki Belgrádban kezdte meg jogi tanulmányait, s mint harmadéves jogász Pécssett folytatta ezeket, ajánlotta, hogy iratkozzam be én is. Főleg azért fogadtam el ezt, mert mint egyetemi hallgató „Passierschein”-hez, határátlépési igazolványhoz jutottam évente kétszer-háromszor is. A jogi tanulmányokat nehézség nélkül végeztem. A teológiai szemesztereim alapján elismertek Pécssett 5 szemesztert, s csak a vizsgákat kellett letennem. Már 1942 januárjában vizsgázhattam római jogból és magyar közjogból, vagyis az első alapvizsga anyagából. 1942 őszén a második alapvizsgát tettem le, s 1944 február elején a harmadikat is. Ekkor kaptam meg az apossolítoriumot, s utána mindjárt

jelentkeztem az első szigorlatra is. Ezt február 6-án tettem le. 1944 július elején szigoltam a vegyesből, 1944 szeptember 21-én a harmadikat is letettem; két napra pedig, szeptember 23-án jogi doktorrá avattak. Disszertációm kitüntetéssel és külön dicsérettel fogadták el. Szigorlataimat jeles eredménnyel végeztem. Kitűnő eredményre nem is mertem törekedni, hiszen időmből erre már nem is telt volna. Akkoriban, vagyis 1941 és 1944 között heti 37 órát tartottam az iskolában, vagyis hétfőn, szerdán és pénteken, reggel 8-tól este 9-ig (este 7-9 között esti tanfolyamon). A többi napokon, kedden, csütörtökön és szombaton az egyházmegyei irodában dolgoztam. Így tanulásra csak igen kevés időm volt.

Jogi doktorrá avatásom reggelén a pécsi egyetem rektorátusa előtt várakoztam. Egyszerre megszólított valaki! Dániel Gyanús László, a hírhedt extanár és újságíró, — földim. Kérdésemre: honnan kerültél ide, Dani? — ezt válaszolta: „Menekültem Becskerekéről, mert a város és az egész Bánát lángokban áll, betörték az oroszok Románia felől és a partizánokkal karöltve üldözik a magyarságot”. Szüleim és testvéreim sorsára gondoltam azonnal. Esküdözve hajtogatta, hogy így állnak a dolgok otthon. Velem volt Bancsák Dezső jogász is, s elhűlve hallgattuk. Délfelé egyik ismerősön keresztül aztán megtudtuk, hogy még Romániában állnak a harcok az oroszokkal, s Bánátról semmi rossz hír nincsen. Ismét beigazolta dicstelen előnevét „Hazug” Dani, ez az ember. Az avatást követő nap felutaztam Ilonka nővéremhez Pestre. Pestre érve Csepelen, az állomáson keresztül, a gyorsvonat lángtengeren tört át. Az amerikai bombázók végigsöpörték a várost, s egész Pest a háborút szenvedte. Délután sógorommal bementem a Kordába, hogy valamit vásároljak. Légiriadó zavart a Nemzeti Színház „légó” helyére, és este 9-ig ott lapítottunk, teljes sötétségben, csupán a rádió jelentéseire ügyelve. Közben búgtak felettünk az amerikai bombázók. A légiveszély elteltével szomorú élménytől gyötörten gyalogoltunk ki a Hermina-mezőre, ami kb. két órát vett igénybe. Villamosjárat nem volt, hiszen sötétben volt az egész város, azaz helyesebben: villanyvilágítás nélkül! — mert a város vörös fényben állott. Sokfelé égtek a házak, s óriási zűrzavar, izgalom mindenfelé. Mikor hazafelé tartottunk, Emil sógoromat határtalan félelem töltötte el. Messziről lángolt a házuk tája. Amikor odaértünk, megdöbbenve láttuk, hogy a lakásukkal szemben levő óriási bérház teljesen leromboltan terül szét a földön. Egyszerűen elsöpörte a légitámadás, s teljesen romba döntötte. Ilonka nővérem és két gyermeke a másik légmentes pincében voltak s így maradtak

életben. Ilyen körülmények között búcsúztam el testvéremtől és családjától azzal, hogy talán soha többet nem találkozunk, s a hajnali vonattal Szegedre utaztam. Rendetlen, menetrend nélküli utazással jutottam Szegedig. Ott a fogadalmi templomban reggel miséztem, s Bancsák Dezsővel, aki már nyugtalanul várt rám, Szőreg felé készülődtünk. Egy katonai járműre sikerült felkapaszkodnunk s Szőregre jutottunk. Ott hosszú órákon keresztül várakoztunk, míg végül egy jugó szerelvény, mely a mozdonyon kívül csak egy kocsiából állott, Kikindáig vitt el.

A papság soraiban a megszállás egész ideje alatt, nem volt nemzetiségi megosztottság vagy ellentét. Azok a papok, akik Németországban tanultak, kiegyensúlyozott és korrekt magatartást tanúsítottak. Német nemzetiségüket megvallották, de sohasem bántó, másokat sértő módon. Nem volt egy sem, aki őszinte híve lett volna a náciizmusnak. Valastyán Georg ugyan hangzott erősen a német győzelembe vetett hitét, s Kikindán tartott egyszer a Wehrmacht seregének nagymisét anélkül, hogy bejelentette volna Albert Mátyás kamarásnál, s gyakran köszöntgetett Hitler-karlejtéssel, — mégsem lehetett volna róla náci szellemet komolyan feltételezni. 1944 őszén, szeptember 30-án mégis elmentek. Ezt jól tette, mert kisebb dolgokért is életükkel fizettek egyes németek...

Komoly problémája és veszedelme akadt Lehmann Michaelnek, aki Suplján volt helyettes plébános, és 1943 november 1-jén összetűzött a hírhedt Josttal, a pán náci vezérrel. Lehmann nem tűrte meg a horogkeresztet a katolikus temető bejáratánál, mert kihívásnak minősítette. Már a hajnali órákban letartoztatták s bezárástól a belgrádi „Glavnjača”-ba, ahová a politikailag exponáltakat zárták. Majdnem 10 hónapig volt a zárkában, s nem is tudtuk róla. 1944 nyarán feljött az aulába, s ott öt percet tölthetett. Közölte, hogy rokonsága mentette ki a börtönből, de Bécsbe internálták. Csak 1947-ben jelentkezett levélben Bécsből, ahol teológiai doktorátust készült tenni, s ehhez kérte a kánoni engedélyt. Ezt a titlust meg is szerezte kiváló szellemi képességeivel. Lehmann Mihály minden pap előtt erkölcsileg nemesen gondolkodó, önzetlen papi eszménykép.

A háború hozta meg az esti órákban történő misézést. 1942 nyarán kaptuk meg a budapesti nunciátúrától az esti misézési engedélyt. Ezt az engedélyt a mind gyakrabban előforduló légmentes rendelkezés és veszély hozta meg. 1942 nyarán már gyakran repültek át Bánát felett amerikai bombázók, s ilyenkor a délelőt-

ti időben tartott misék alkalmával sok gondunk volt. A szentmisét – már a hívek miatt is – meg kellett szakítani, illetve kapkodva, a lényeges részeket végezvén csupán, sietve befejezni. Az esti órákban ilyen zavar – emlékezésem szerint – nem volt egyszer sem.

A német megszállók zárórát hirdettek meg, kb. 1942 nyarától kezdve, a mind gyakoribb partizánmozgalmak letörése érdekében. A záróra este 10-től reggel 5-ig tartott. Nekünk, papoknak akkoriban volt kijárási engedélyünk, betegellátás esetére. Ez ugyan gyakorlatilag azért nem volt használható, mert a plébániának nem volt telefonja, s így a hívek éjszakai órákban nem találhatták meg a kapcsolatot.

A háború harmadik évében tiltotta be a megszálló katonai parancsnok a városban át kísért temetéseket. Az elhunytakat a temetőkápolnában ravatalozták fel, s a temetőkápolna előtt szentelték be. Ez volt az egyetlen értelmes rendelkezés, melyet mi katolikusok meg is tartottunk. A pravoszlávok és reformátusok 1944-ben visszaállították a menetben történő temetéseket, de később a városi forgalom növekedésével, kb. 1968-ban kényszerültek ők is a temetéseket a temetőkápolnákból végezni.

A karácsonyi éjjeli misét is anticipáltuk a háború alatt. Sokfelé este 6-kor tartották ezt a plébánosok.

A magyarok az ún. Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetségbe tömörültek. Ez ugyan kulturális jellegű szövetségnek indult, mégis, annak égisze alatt zajlott a magyar népcsoport minden jelentősebb eseménye. A bánáti DMKSZ elnöke Tallián Tibor báró, törökkanizsai földbirtokos lett. Ennek titkárává szegődött első időben Knoll Géza, aki elégedetlen volt azzal, hogy Ujčić érsek úr csak Vranjevót adta neki. Knoll ugyanis két évet töltött Rómában, kánonjogi tanulmányozások végzése érdekében. A háború alatt kérvényezte az Adminisztratúrától, hogy a plébánosi vizsga alól mentesítsék kánonjogi doktorátusára való tekintettel. Ujčić érsek kérte tőle a diplomát, de azt nem tudta felmutatni, habár azt állította, hogy minden vizsgáját letette. A baj ott volt, hogy Knoll Gézának nem volt teológiai apszolutoriuma Đakovóról, s e nélkül nem szerezhet be a doktori grádust Rómában. Különben Knoll Géza érdeme, hogy mint kötelékvédő lebonyolította azt a sok hátralékos köteléki pert, amit Kovács István leváltott offciális kb. 20 év alatt hagyott felgyülemleni. Knoll Géza és dr. Szabó Márton, 1937-ben kinevezett offciális, csaknem 120 másodfokú, hozzánk a Bácskából küldött pert tárgyalattak le kb. két év alatt. Knoll nagy jártasságot szerzett a köteléki perek lebonyolításában. Külön-

ben Knoll csak egy jó évig volt Tallián titkára, mert 1942-ben valami vadászfegyvert rejtegetett magánál Aracson, s amikor azt valaki besúgta a törökbecsei hatóságknál, Knoll átmenekült Magyarországra, ahol fölcsapott tábori lelkésznek. Csak 1950 körül hallottunk felőle, mégpedig azt, hogy Újszegeden plébános lett, s egyike a hírhedt békepapoknak. Jó egynéhány év előtt halt meg. A háború kezdetén néhány szlovén származású pap menekültként kérte alkalmaztatását. Plocsica, Jabuka ilyen papokat kapott. A Jabukán működött Kokošinek papnak igen szép emléke maradt. Becsülték, szerették szorgalmáért, tiszta életéért.

Nálunk a kórházban működött Čadez Viktor. Tehetetlen öregember volt, akire alig gondolok vissza mint komoly emberre. A németek belágerozását és embertelen állapotát ujjongva fogadta. Az összes kórházi nővér elítélte szívtelensége miatt. 1946-ban aztán visszatért Szlovéniába. Nagy énekesnek tartotta magát, s feltolakodott mindenütt a kórusokra, s ott rátukmálta szőlőit a kántorokra. Ijesztő volt hallgatni! Ez is elmúlt.

1942 Szilveszter napján meghalt Sóka Ignác muzslyai plébános. Délután még provideálásra kimentem hozzá, de csaknem teljesen hideg volt már keze, homloka. Jung Józsvival együtt látogatóban voltunk nála karácsony előtt. Jung nagyon beszélt neki a gyónásról, de nem volt kapacitálható a provideálásra, pedig már olyan gyenge volt, hogy alig mozgott. Megrendítő, hogy pap ilyen elképesztő merev legyen a szentségekkel szemben. Lehetséges, hogy a halálfélelem a domináns tényező? Temetését 1943 január 2-án végezte Kovács István vicarius generális (általános helynök), nagy aszisztenciával. A hívek teljes közönye mellett temették. Mindig idegen maradt a magyarok előtt. Ijesztően zsugori volt. Emlékszem, hogy egyszer megleckéztetett, mert a 160 dináros havi állami segílyt pénzesutalványon küldtem ki neki. A pár garasnyi postadíj miatt neheztelt meg rám az öreg.

Muzslyát két hónapon át én láttam el. Nehezemre esett, mert biciklivel kellett kijárnom, téli időben. Akkoriban nem volt Muzslyára köves út, s igen sok időt vesztettem el a kompnál is. Sóka Ignác utódja Jung Tamás lett, aki Belgrádból került Muzslyára. A hívek lelkesedéssel és magyaros ünnepléssel fogadták.

Az 1943-as év erősen zajlott. A német „Schulstiftung” erősen minden egyházi javadalmi földet megterhelt német iskolaadóval. Ez ellen kellett fellépnie az adminisztratúrának. Geröffy igazgató érvelése döntött, s a leghatározottabb módon utasítottuk vissza, mégpedig kivétel nélkül, a német községekben is. A né-

met nemzetiségű papság is örült ennek az erélyes lépésnek. Talán válaszként erre, Bánát-szerte érezhető lett a német iskolákban az egyházellenes fellépés. Bela Crkván és Kikindán a középiskolákban nyíltan izgattak a hitoktatás ellen. Ez aztán tartott 1944 őszéig, amíg ki nem vonultak a németek Bánátból.

Két pap, Wolf József és Altmayer Oszkár kemény módon „szközölte ki” érsek urunktól az engedélyt, hogy civil fakultáson, Németországban, német nyelv és történelem szakra iratkozhasanak. 1943 őszén mentek el, s többé nem is tértek vissza a Bánátba. Wolf József ledoktorált – úgy tudom – germanisztikából, s jelenleg Innsbruck közelében plébános. Altmayer életében nagy zökkenő volt: attentavit matrimonium civile, — egy volt becskereki nővel. Úgy hírelt, hogy gyermeke is van? Jelenleg Tirolban él, s mint hittanár működik. Rendezte állapotát az Egyházzal.

1943-ban tűntek fel a Romániából menekülő családok. A nyár folyamán csaknem naponta vonult át egy-egy karaván. Kínos volt nézni a tehének és bivalyok által húzott szekereket, melyeken egy-egy család szorongott. A veszített háború csalhatatlan előszele volt ez. Magyarországon át menetelt a legtöbbje, de volt olyan csoport is, mely Újvidéken és Péterváradon keresztül ment Germánia felé. Az egyik ilyen menekülő csoportot egy plébános is kísérte. A voitegi plébános volt, aki bejött hozzánk, misézett, nálunk hagyta az archivumban a voitegi plébánia négy darab anyakönyvét és egy kisebb monstanciát, majd távozott híveivel együtt. Ezeket nem merte magával vinni tovább. Mindez még mindig az irattárban van. Egyszer jelentkeztek ezek érdekében, de a dolog elaludt, mert a román követség nem vállalta a könyvek Romániába történő vitelét.

Ennek az évnek a nyarán szervezett az iskola tanulmányi utat Magyarországra. Közel 600 diákkal mentünk fel Pestre és ott néhány pesti történelemtanár ismertette Budapest nevezetességeit. Fárasztó volt a kirándulás, de emlékezetes maradt mindenki számára. Budapest székesfőváros biztosított a tanárok részére egy-egy elsőosztályú szabadjegyet egész Magyarország területére. Ekkor utaztam Kolozsvárra. Erdély szépsége lenyűgöző! Mégis ott kísértett egész úton a teljes bizonytalanság érzése. Romániából, illetve Erdélyből menekült a magyarság: 1943 augusztusában utaztam Kolozsvárról Pestre, s olyan zsúfolt kupében utaztunk – a Kolozsvárról visszatelepülő magyar tisztviselőkkel, tanítókkal —, hogy ez megpecsételte a hangulatot. Mindenki csak gondterhelt arccal ült a vonatban,

féltek az emberek. Mi lehetett ezen a vonalon egy évvel később?!

1943-ban, Učič érsek úr kiadta „Priester und Politik” című bizalmas körlevelét. Azért említem ezt a jelzőt, mert a körlevelet azokhoz intézte leginkább, akik politikai kacérkodást kezdtek. Magyarok és németek egyaránt megkapták ezt az intelmet. Sajnos, egyik-másik pap nem vette komolyan ezt s később szemrehányást is tett magának.

Ebben az évben keresztelték el sok német község nevét germánra, így pl. Supljaja Stephansfeld, Szárcsa Petersheim, stb. lett. Ahhoz azonban, hogy ez már a köztudatba is átmelessen, nem volt idő. A partizán mozgolódások erősödtek. Sok vonatot kisiklattak, s többfelé, aratás idején gyűjtogattak.

1943 őszétől kezdve nem tanítottam latint. Hiába kért erre dr. Vörös főigazgató. Örültem, hogy mentesülhettem ez alól. Még a nyár folyamán Jung József kérte, hogy plébánosként működhesen. Becsére nevezte ki őt az Adminisztrátúra, s így attól kezdve minden hittanóra a polgáriban, a kereskedelmiben és a gimnáziumban rám várt. Nehezemre esett a sok óra, az igen népes alsó osztályok miatt különösen.

Az Adminisztrátúrán a szokott munka folyt. A német egyháztanácsok vonatottan tettek anyagi vonatkozású kötelezettségeiknek eleget. A templomjavításokra úgyszólván alig biztosítottak valamit is, volt pénz bőven a megszállás alatt. Becskereken a német tanácstagok magatartásán hiúsult meg a templomjavítás.

Érsek urunk rezerválta magának a felnőttek keresztelését. Igaz, nem volt sok ilyen eset. Hiszen a zsidókat elhurcolták, s így az 1938-ban, 1939-ben és 1940-ben viszonylag nagy számú cathecumen megcsappant. 1943-ban ajánlották a debelyacsai híveknek, hogy vegyék meg a zsinagógát, az amúgyis kicsinynek bizonyuló imaház helyett. Érsek urunk a leghatározottabban ellenezte, s igen bölcsen tette ezt.

1943 őszétől kezdve a harcokból hazaszivárgó hírek. A megszállás elején kreált „Prinz Eugen”-hadsereget nagybárá a Balkánon vetették be, főleg a partizánok elleni ütközetekben. Sokan szolgáltak Boszniában is. Jöttek az elesettekről szóló hírek – s ezzel arányban csendesedett a germán öntudat is. Mégis, mindenki vigyázott a germán jelenlétében, hogy a háborúról véleményt ne nyilvánítson.

Ebben az évben háromszor is jártam Budapesten. A vendéglőkben adagolták a kenyeret és igen egysegés volt már az étlap is. Alig lehetett valami rendeztebb étkezéshez jutni. Az éttermekben a magyar tisztok

teljesen elkülönültek a nagyszámú német tisztektől. Nem is láttam sehol, hogy magyar és német tiszték együtt étkeztek volna. Általános németundor volt. A háború végétől azonban mindenki félt, habár a német vereséget senki sem siratta. Csak a magyar katonák sorsa aggasztotta az embereket, mert az orosz frontról csak rossz hírek érkeztek.

A romániai németek a nyár során már özönlöttek Nyugat felé. Úgyszólván szünet nélkül folyt a népvándorlás. S egyszerre jöttek a hírek, hogy csatlakoznak ezekhez a mi németjeink is, szórványosan.

Olaszország kapitulációja volt az év fő eseménye. Augusztusban igen sok olasz hadifogoly érkezett Écskára. Köztük volt egy tábori lelkész is, aki néhanapján bejárt Muzslyára misézni. Az égvilágon nem tudott más nyelven, mint olaszul, s azt is úgy hadarta, hogy szédültünk belé. Az olaszok igen nagy számban keresték fel a lukácsfalvai és muzslyai magyar házakat, s ott megvendégelték őket. Egészen 1945 tavaszáig voltak itt, s ezeket 1944 novemberétől, a partizánok bevonulása után, jobban kezelték, mert ezek Mussolini uralma ellen léptek fel.

Szeptember 8-án az écskai katonai repülőteret bombázták az amerikaiak. Az egyik repülőgépet lelőtték a németek, s a gép Muzslya déli határában zuhant le. A pilóta szörnyethalt, s temetését Jung Tamás végezte. Ezért az a néhány muzslyai, akik felcsaptak németeknek, kellemetlenkedtek Jung Tamással szemben.

Az iskolaév vontatottan indul. A diákok ugyan beiratkoztak, s a magyarországi tanárok is megérkeztek, mégis a levegőben lógott a háború végével járó veszedelmes hangulat. Szeptember 15-én utolsó jogi szigorlatomra indultam Bancsák Dezsővel. A határt Szőregnél léptem át. Az egyik német határőr egy jó órán át kutatót a holmim között. Gyanúsnak találta a tanulmányi scriptákat. Alig akart tovább engedni. Röpiratnak tartotta a jegyzeteket.

Szegeden fejvesztettséget láttam mindenfelé. Élelmiszerekben komoly hiány mutatkozott. Kenyeret már jegyre sem kaptam. A vonat csak Bátaszékig ment. A dunai híd lógott a folyóban, mert az előző napok során bombatalálat érte. A bátaszéki plébánián kopogtam be késő este. A plébános türethető módon fogadott. Hajnalban miséztem, s utána kompon át jutottam át Dunántúlra, s onnan vonattal Pécsig. Pécssett a ferenceseknél laktam, mint mindig.

Mire szeptember 25-én hazaértem, nagy változások fogadtak. Az iskolában nem volt elegendő tanerő,

mert a magyarországi tanárok testületileg menekültek innen. Becsén át hagyták el a Bánátot, s velük együtt mentek többen azok közül, akik 1944 júniusában érettségiztek, abban a reményben, hogy majd egyetemre iratkozhatnak be Magyarországon. Többen Pécssett beiratkoztak ugyan, de tanulmányaikat nem is kezdték meg, mert a háború utolérte őket.

Szeptember utolsó napján reggel a zárdai misém után láttam meg azt a hatalmas német páncélost, amelyet az éjszaka folyamán állítottak fel a németek a plébániaépület közvetlen közelében, a templomhoz kb. két méterre. Nagy volt az izgalom, mert féltettük a templomot.

Ezen a napon betértem a Czikajló gyógyszerárba. Ott lakott, regisztrált lakásban egy Degrell nevű német tiszt. Bánáti volt, Módosról. Ez ijedten számolt be arról, hogy az oroszok áttörték a romániai német vonalakat s bevonulóban vannak. Ez a tiszt még akkor dél előtt elmenekült.

Október elsején reggel hatalmas teherkocsik állottak a megyeház előtt. Indulóban voltak az utolsó német menekültekkel. Megismertem sokat a menekülők közül. Asszonyok, gyerekek, a legkülönbözőbb csomagokkal megrakodva szorongtak a teherkocsikon. Köztük volt a volt beodrai jegyző, Kunszt is, aki nagy germán lett a megszállás alatt. Most magyarul szólított meg, a véleményemet kérte az események felől. Csak annyit mondhattam: nézzen körül, s láthatja a helyzetet.

Ezekkel menekült el Valastyán Georg, becskereki káplán is. Két kisebb kofferrel távozott. Szomorúan nézhette a megyeháza oromzatán lévő feliratot: „Dieses Land war und bleibt deutsch”. (Ez a föld német volt és az is marad.) Szegény Gyuri, a megszállás elején, amikor ez az ostoba felirat felkerült a megyeházra, azt mondta, hogy amit egy német generális mond, az szentírás! Ez a mondás attól a német SS-generálistól származott, aki 1941-ben vonult be az SS-isták élén. Hamar rácafolta mondására a történelem.

A germánok összeroppanását és a hitleri hatalom bukását mindannyian vártuk. A nácizmustól iszonyodtunk. Mégis, az oroszoktól is rettegtünk.

Október másodikán, amikor a zárdá felé mentem, reggel fél 6-kor, primitív gyártmányú plakátokra figyeltem fel: „Dole Petar, - dole krajji!” Tehát az új irányzat nem lesz nemzeti jellegű.

A nap folyamán feltűntek a partizánok és szórványosan az oroszok. Megkezdtek a város pontjainak megszállását. A plébánia mellett álló tankkal csak októ-

ber elsején lőttek egyszer, de az is elég volt ahhoz, hogy a templom és a plébánia ablakai közül rengeteget betörjön a légnyomás.

Kovács prelátus nagyon félt. Kért, hogy beszámolót adjak a városban látottakról. Geröffy feljött az irodába, de csak rövid ideig tartózkodtunk ott, mert mindannyian idegesek voltunk.

Így teltek el az első napok. Senki sem jelentkezett a vidéki papok közül, amit részben annak is lehetett tulajdonítani, hogy csaknem minden községben kijárási tilalom volt. A posta egyáltalában nem dolgozott. Az első levelet csak november végén kaptuk, erősen összefogdosott, átcenzúrázott formában.

A partizánok október első napjaiban megkezdték a németek összefogdosását. Megindult az emberüldözés, olyan kíméletlenül, mint azt tették 1941-ben a németek a zsidókkal. Október vége felé szabadon már alig járt német. Begaszentgyörgy, Kničanin és Ęcska képezték a fő gyűjtőtáborokat. A kiszivárgó hírek borzalmasak voltak. A német férfiakat tömegesen végezték ki, minden ítélet nélkül! Becskereken a váraljai utca végén, a volt malomban volt a gyűjtőtábor. A háború alatt itt őrizték a kommunistákat. Most változott a szerep. Olyan összezsúfolságról hallottunk, amit elképzelhetetlennek tartottunk. A kivégzések minden éjjelen át tartottak. A legszomorúbb az volt, hogy a legtöbb németnek nem volt semmi politikai vétsége. Hiszen a vezetők, még a kevésbé nevezetesek is, elmenekültek. Akik itt maradtak, azért tették ezt, mert teljesen ártatlanoknak tartották magukat. Itt láttam a genocídiumot gyakorlatban.

Október folyamán városszerte tartottak razziákat. Egy-egy utcát váratlanul lezárt a katonaság, s igazoltatták a polgárokat. Akinél nem volt személyazonossági igazolvány, vagy pedig ez német jelleget mutatott, minden teketória nélkül letartóztatták és elvitték.

Haas Ipoly volt akkor a segédlelkész, s miután ő és egész családja német volt, s ilyen személyazonossági igazolványa volt, nem merte végezni a temetéseket, mert egy esetleges razziánál letartóztatták volna. Ekkor a temetéseket, nagyobbára én végeztem. Néhányszor temetett Čadeř Viktor kórházi lelkész is. Egész októberben így volt ez. Október végefelé becserélték a személyazonossági igazolványokat, s Haasz Ipoly akkor a rendőrségen nem a háború alatt kiállított „Personenausweis”-t adta be, mert abban német nemzetiségűnek írták, hanem a pécsi jogi fakultás diákigazolványát. Ő is beiratkozott 1941 őszén a pécsi jogi fakultásra, s ott kapta ezt a magyar jellegű igazolványt. Ennek alapján, s az öreg Haas bácsi leleményessége

segítségével, megkapta az egész család a magyar nemzetiséget feltüntető új személyazonossági igazolványt, s ennek birtokában, 1944 november elsejétől ismét Haas végezte a temetéseket. Különböen október telített volt borzalmakkal. Habár harcok nem voltak sehol a városban, izgalom volt bőven. A város északi részét néhány bombatalálat érte. Három személy pusztult el, s ezeket mi temettük el a katolikus temetőbe. Sokkal fájdalmasabb volt az agyonhajszolt és félelemtől össze-roppant öngyilkosok sora. Október 4-étől november 23-ig nyolc öngyilkost temettünk. A legtöbb felakasztotta magát, s csak ketten vetettek véget életüknek méreggel. Mindezt azért követték el, mert idegeik felmondták a szolgálatot, s a légerekből jövő borzalmak elől menekültek így az élettől. Eszembe sem jutott, hogy a kánonokban említett körülményekre gondoljak. A lelkileg teljesen összeroppantott állapot lett tartóssá városszerte.

Közben a magyarok helyzete sem volt rózsás. Mindannyian úgy gondoltuk, hogy csak a sorrend lehet egyelőre ez, s mi is sorra kerülünk. Erre következettünk, amikor több magyar kivégzését tudtuk meg. Így pl. október 20-án nyílt utcán lőtték le Újházi Gyulát. Októberben tartóztatták le Haupt Bélát is, a tisztviselőszövetkezet tisztviselőjét, s végezték ki őt is, mégpedig a mi temetőnkben. Október egyik délutánján, amikor Láng Imre karnaggal a temető utcába fordultunk, sortüzet hallottunk a temető irányából. Mire a temetőbe értünk, azzal fogadott a sírásó, hogy három személyt lőttek agyon a kápolna mögött, és az egyik Haupt Béla volt.

Október 23-án, vagy 24-én, a váraljai utca felől tértünk vissza a temetésről Láng Imrével. Az evangélikus temető oldalán, feljebb a kápolnától észrevettünk egy 14-16 tagból álló férficsoportot. Egy szál alsónadrágban voltak, mezítláb. Fegyveres partizánok gépfegyverrel kísérték őket, a szentmihályi út felé. Köztük volt dr. Heinermann orvos, és dr. Weiterschan, a becskereki hitközség világi elnöke. Vitték őket kivégzésre. Dr. Witterschan észrevett kettőnket, s én apszolúciót adva intettem neki vissza. Láttam rajta, hogy megértette mozdulatomat. Néhány nap múlva a plébánián járt valaki, aki megerősítette mindezt, mert ő is látta a halálra rendelt csoportot. Dr. Weiterschan közbecsülésnek örvendett városszerte. Személyi ellensége nem volt. Csak-hogy német volt, és tiszt volt a Prinz Eugenban. Habár soha nem volt harca bevetve, elég ok volt, hogy kivégezzék.